

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Överklagande av en hovrättsdom – brott mot lagen om totalförsvarsplikt; nu fråga om påföljd

Klagande

Riksåklagaren
Box 5553
114 85 Stockholm

Motpart

ET

Överklagade avgörandet

Svea hovrätts dom den 18 juni 2019 i mål nr B 3656-19

Yrkande

Jag yrkar att påföljden ska bestämmas till penningböter om minst 2 000 kr.

Frågan i målet

Det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen fastställer vad penningbotbeloppet ska vara vid utebliven mönstring.

Bakgrund

ET är dömd för brott mot lagen om totalförsvarsplikt. Påföljden har bestämts till penningböter 500 kr.

Den gärningsbeskrivning som ligger till grund för hovrättens dom lyder enligt följande.

Den 5 december 2018 var ET totalförsvarspliktig och hade kallats att personligen inställa sig till mönstring. ET har uppsåtligen eller av oaktsamhet den 5 december 2018 uteblivit från mönstring på rekryteringsmyndigheten, Hangövägen 25, Stockholm, Stockholms stad.

Grunderna för min inställning och min bedömning

Rättslig reglering

Lagen om totalförsvarsplikt (1994:1809) ger de yttre ramarna för personers deltagande i det svenska totalförsvaret. Enligt denna lag omfattar totalförsvarsplikten alla svenska medborgare och alla som är bosatta i Sverige, oavsett medborgarskap, från början av det kalenderår personen fyller 16 år till och med utgången av det kalenderår de fyller 70 år (1 kap. 2 §).

En person som är totalförsvarspliktig är enligt 1 kap. 3 § skyldig att medverka vid föreskriven utredning om sina personliga förhållanden, dvs. mönstring. Genom införandet av 1 kap. 3a § som trädde ikraft den 1 juli 2010, fick regeringen befogenhet att besluta om att bl.a. mönstring skulle genomföras. I motiven till denna bestämmelse anförde regeringen bl.a.: ”Regeringen kan, utifrån de reella behoven i det enskilda fallet, besluta i dessa frågor i den utsträckning som försvarsberedskapen kräver.”¹

Hur mönstring ska genomföras regleras i lagens 2 kap. Enligt 1 § är en totalförsvarspliktig person skyldig att lämna uppgifter skriftligen, muntligen eller vid personlig inställelse om sina personliga förhållanden. Enligt 2 § är alla svenska medborgare som är totalförsvarspliktiga skyldiga att mönstra om det inte är uppenbart att personen saknar förmåga att fullgöra värnplikt eller civilplikt. Skyldigheten att mönstra inträder det kalenderår som personen fyller 18 år. Mönstring sker enligt 3 § i den totalförsvarspliktiges närvaro och omfattar medicinska och psykologiska undersökningar samt andra utredningar. Enligt 5 § ska en kallelse till mönstring utfärdas i god tid. Om den kallade har förhinder ska denne anmäla detta i god tid.

Skyldigheten att inställa sig till mönstring straffsanktioneras i 10 kap. 1 § lagen om totalförsvarsplikt. Där stadgas att den som uppsåtligen eller av oaktsamhet uteblir från en mönstring eller annan utredning enligt 2 kap. 1 § till vilken han eller hon har kallats att personligen inställa sig döms till penningböter.

Regeringen beslutade den 2 mars 2017 med stöd av 1 kap 3a § bl.a. att totalförsvarspliktiga ska vara skyldiga att genomgå mönstring (Fö2016/01252/MFI). Som skäl anförde regeringen bl.a. att det säkerhetspolitiska läget försämrats i närområdet och att Försvarmaktens behov av personal inte längre kan tryggas genom frivillig rekrytering.

Mellan den 1 juli 2010, när 1 kap. 3a § trädde i kraft, och den 1 juli 2017 saknade alltså regelverket kring mönstring relevans.

¹ Prop. 2009/10:160 s. 209

Riksåklagarens föreskrifter om ordningsbot

Riksåklagaren har genom rättegångsbalken 48 kap. givits en rätt att föreskriva om vilka brott som får lagföras genom föreläggande av ordningsbot. De brott som riksåklagaren, i samråd med Polismyndigheten, väljer ut finns upptagna i Riksåklagarens föreskrifter (1999:178) om ordningsbot för vissa brott, m.m. Endast brott som förskyller penningböter får beivras med föreläggande om ordningsbot. Penningböter bestäms till lägst 200 kr och högst 4 000 kr för ett brott och för flera brott maximalt 10 000 kr.

Riksåklagarens föreskrifter om ordningsbot har en styrande effekt på domstolars dömande. Denna effekt tar sig uttryck i NJA 1983 s. 709 där Högsta domstolen bl.a. uttalade:

”De lagöverträdelser som kan bli föremål för föreläggande av ordningsbot är ordningsföreseelser av sådan art att utrymmet för att beakta förmildrande eller försvårande omständigheter är i och för sig skäligen ringa. Bestämmelserna om ordningsbot måste också anses förutsätta att i domstolspraxis normalstraffet för hithörande föreseelser inte frångås annat än under alldeles speciella omständigheter. Eftersom föreläggande av ordningsbot inte bör utfärdas i fall, där en domstol med hänsyn till förmildrande eller försvårande omständigheter kan antas bestämma bötesstraffet till lägre eller högre belopp än det av riksåklagaren bestämda ordningsbotsbeloppet, skulle nämligen eljest användningsområdet för föreläggande av ordningsbot bli så begränsat, att ordningsbotssystemet inte skulle kunna i rimlig utsträckning tillgodose de synpunkter av företrädesvis process-ekonomisk art som föranlett dess tillkomst.”

Hur botbeloppen ska bestämmas är inte klart uttalat. Förarbetsuttalanden då möjligheten att utfärda ordningsbot infördes visar att riksåklagaren bör följa rättsutvecklingen.² Å andra sidan har senare utredningsarbete uttalat en något annan inställning – att botbeloppen ska vara proportionerligt i förhållande till gärningen och att botbeloppen bör relateras till varandra.³

Riksåklagarens föreskrifter om ordningsbot innehåller inte något lägre botbelopp än 500 kr. Den absoluta majoriteten av brotten som tas upp i föreskrifterna är trafikbrott. De trafikbrott som förskyller penningböter om endast 500 kr är inte av allvarlig karaktär. Några exempel på brott utanför trafikområdet som förskyller relativt låga böter är förtäring av alkoholhaltiga drycker i strid mot lokal ordningsstadga för vilket botbeloppet är 500 kr och nedskräpning för vilket botbeloppet är 800 kr. För förargelseväckande beteende genom offentlig urinering är botbeloppet 800 kr.

² NJA II 1966 s. 425

³ Ds 2016:15 ”Normgivningen inom åklagarväsendet m.m.” s. 52

Att utebli från mönstring har tidigare funnits med i bilaga 21 till Riksåklagarens föreskrifter. Denna bilaga upphävdes den 1 oktober 2018 eftersom det då gällande botbeloppet, 500 kr, uppfattades som alltför lågt.

Det maximala botbeloppet för penningbot fördubblades 2006, från 2 000 kr till 4 000 kr för ett brott. I anslutning till detta reviderades riksåklagarens då gällande föreskrifter om ordningsbot så att botbeloppet för att utebli från mönstring höjdes till 500 kr (SFS 2006:1137). För tiden före den 1 oktober 2006 var botbeloppet 400 kr. Detta belopp hade varit gällande sedan i vart fall den 1 oktober 1990 då Riksåklagarens beslut (1990:250) om ordningsbot för vissa brott stadgade 400 kr för brott mot 36 § Värnpliktslagen (1941:967) med ledtexten: ”Utan laga förfall utebli från militär inskrivningsförrättning.”

Praxis

Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum (UC) Malmö har gjort en genomgång av tillgänglig praxis avseende brott begångna efter den 1 oktober 2018. Detta datum har valts som brytpunkt då bilaga 21 till Riksåklagarens föreskrifter om ordningsbot upphävdes detta datum.

Det kan konstateras att praxis inte är enhetlig. Domstolarna har bestämt påföljden till antingen 500 kr eller 2 000 kr.

Den 19 juni 2019 meddelade Hovrätten över Skåne och Blekinge två domar (B 1418-19 och B 1429-19) där påföljden bestämdes till 2 000 kr. Domskälen är desamma i de båda domarna. Hovrätten konstaterar att det för brottet är stadgat penningböter samt att för det fall Riksåklagarens föreskrifter om ordningsbot tar upp ett brott så är möjligheten begränsad att avvika från detta belopp enligt NJA 1983 s. 709. Vidare konstaterade hovrätten att vid tidpunkten för brottet var Riksåklagarens föreskrifter om ordningsbot upphävda. Hovrätten uttalade vidare:

”Straffmätning får istället ske enligt 29 kap. brottsbalken, med beaktande av generella principer om proportionalitet och ekvivalens vid straffvärdebedömningen. Straffvärdet av gärningen motsvarar enligt hovrättens mening penningböter 2 000 kr.”

Vid UC Malmös genomgång av tingsrättsdomar har, förutom de överklagade domarna, sammanlagt 15 domar påträffats där brottstiden ligger efter den 1 oktober 2018. I 10 av domarna har påföljden bestämts till penningböter 500 kr medan påföljden i resterande 5 fall har bestämts till penningböter 2 000 kr, se bilaga.

Noterbart är att två av avgörandena kommer från Lunds tingsrätt. I mål B 6166-18 meddelades dom den 25 februari 2019 och påföljden bestämdes till penningböter 2 000 kr. Den 20 mars 2019 meddelades dom i mål B 966-19 varigenom påföljden bestämdes till penningböter 500 kr.

Trots att domen gäller brott begånget före den 1 oktober 2018 bör Hovrättens över Skåne och Blekinge dom av den 3 oktober 2018 i mål B 1643-18 uppmärksammas. AA dömdes i tingsrätten för att inte ha inställt sig till mönstring och påföljden bestämdes till penningböter 500 kr. Åklagaren överklagade och yrkade att botbeloppet skulle bestämmas till 2 000 kr. Hovrätten redogjorde för regelverket kring mönstring och även för Riksåklagarens föreskrifter om ordningsbot. Hovrätten uttalade vidare:

”Som tidigare konstaterats gällde mellan den 1 oktober 2006 och den 1 juli 2010 såväl mönstringsskyldighet som en föreskriven ordningsbot om 500 kr för den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bröt mot den skyldigheten. Detsamma har därefter gällt fr.o.m. den 1 juli 2017 till den 1 oktober 2018. Av utredningen framgår inte av vilken anledning straffet för ett normalfall av brottet bör bedömas strängare i dag än år 2006. Exempelvis framgår inte varför, som åklagaren framhållit, det förhållandet att mönstringsförfarandet är av yttersta vikt för att Sveriges totalförsvar ska kunna upprätthållas skulle utgöra en ny omständighet jämfört med förhållandena år 2006. Inte heller framgår varför konsekvenserna för samhället av att bryta mot mönstringsskyldigheten, och därmed vikten för samhället att med större kraft beivra sådana gärningar, skulle vara större i dag än år 2006. Hovrätten saknar mot denna bakgrund tillräckligt underlag för att nu göra en annan straffvärdebedömning än då föreskriften om penningböter 500 kr tillkom.

Vid angivna förhållanden bör den schabloniserade bötesnivå som gällde vid tiden för förseelsen inte frångås annat än under alldeles speciella omständigheter. Några sådana omständigheter har inte framkommit. Påföljden ska därför, som också tingsrätten funnit, bestämmas till penningböter 500 kr.”

Min bedömning

I samband med att mönstring genom regeringsbeslutet den 2 mars 2017 åter fick aktualitet kom botbeloppet att uppmärksammas. Riksåklagaren beslutade upphäva föreskriften om ordningsbot avseende mönstring med det uttalade syftet att en ny praxis behövde bildas eftersom 500 kr är ett alltför lågt belopp.

I jämförelse med andra brott som enligt Riksåklagarens föreskrifter om ordningsbot förskyller så låga böter som 500 till 800 kr anser jag att underlåtenhet att inställa sig till mönstring har ett betydligt högre straffvärde. Här måste det bakomliggande syftet med regleringen beaktas - ytterst försvaret av Sverige.

Den ändring av botbeloppen som genomfördes 2006 ledde till en revidering av ordningsbotsbeloppen. Denna revidering innebar att botbeloppet för att utebli från mönstring höjdes med endast 100 kr, från 400 till 500 kr. Botbeloppet för att utebli från mönstring hade då tidigare varit 400 kr sedan i vart fall 1990.

En jämförelse kan göras med de viten som kallelser till domstolsförhandlingar förenas med. Några riktlinjer för dessa synes inte finnas men erfarenhetsmässigt kan sägas att de knappast bestäms till så låga nivåer som 500 kr.

I och med regeringens beslut att återinföra månstringen kommer ett ökande antal unga personer att kallas till månstring. Det kan då antas att ett ökande antal också kommer att utebli. Det är därför av betydelse att en relevant påföljd följer på en underlåtenhet att inställa sig till månstring. Detta i synnerhet mot bakgrund av de skäl som regeringen anför i sitt beslut, främst det försämrade säkerhetspolitiska läget i vår omvärld.

Penningboten bör enligt min uppfattning inte understiga 2 000 kr.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar.

Riksåklagarens riktlinjer om ordningsbot för brott mot totalförsvarsplikten är upphävda. Som framgår av redogörelsen ovan spretar praxis ifråga om vilket belopp som ska gälla. Då denna typ av gärningar till följd av erkännanden sällan behöver prövas av domstol är det, inte minst av processekonomiska skäl, av stor vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen fastställer nivån på penningboten.

Bevisning m.m.

Jag åberopar inte någon bevisning. Målet kan enligt min uppfattning avgöras på handlingarna.

Petra Lundh

My Hedström

Bilaga

Praxisgenomgång

Kopia till:

Utvecklingscentrum Malmö

Åklagarkammaren i Uppsala

Kammaråklagaren Michael Ehrencrona